נושאים באגרות הראי"ה

כלכלה

24 אגרות · כרכים א', ב', ג', ד'

הנושא בקצרה, הנושאים המרכזיים שבו ומה מלמדות האגרות,

ורשימת כל האגרות שבנושא עם תקציר קצר (גרסה מקוצרת, בלי נוסח האגרות)

igrot.shlomo-aviner.net

הנושא בקצרה

האגרות אינן ספר בכלכלה, אבל עניינים כלכליים עולים בהן שוב ושוב: פרנסת הישוב החדש, הפועלים, המסחר בפרי הארץ, הלוואות וריבית. הרב קוק רואה בבניין הכלכלי של הארץ חלק מבניין האומה, ומבקש שגם יראי ה' ייטלו בו חלק, "לבנות ולכונן מקורות לפרנסה ולכלכלה" (כרך א', אגרת קלט).

בשאלות העקרוניות של הדור - קניין פרטי ושיתוף, עשירים ועניים, האנרכיזם - הרב קוק דן בעיקר באגרות עיון לר' משה זיידל ולר' בנימין מנשה לוין. ההכרעה בין שיתוף הקניין לבין זכויות היחיד היא בעיני הרב קוק "אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט", וגם בשיתוף "נמצא גרעין טוב" (כרך א', אגרת פט). בכל שיטה, אפילו המהרסת, יש למצוא את "ניצוצי האורה" (כרך א', אגרת קעח). דיון ישיר בתנועות הסוציאליסטיות והקומוניסטיות עצמן אין באגרות שבכרכים א'-ד'.

בצד המעשי חוזרות באגרות שתי קריאות: לתת עבודה לפועלים היהודים, גם כשהפועל הערבי זול יותר (כרך ב', אגרת תז; כרך ד', אגרת אעב), ולקנות מתוצרת הארץ - היין, האתרוגים (ראו בפרשת אתרוגי ארץ ישראל), הסבון והחלב של הישוב היהודי (כרך א', אגרת כג; כרך א', אגרת קס).

קניין, שיתוף ושיטות חברתיות

בשנים תרס"ד-תרס"ט (1904-1909) השיב הרב קוק לשאלות של צעירים בני תורה על משפטי התורה לאור הרעיונות החברתיים של הזמן.

כרך א', אגרת פט: לר' משה זיידל, בכ"א במנחם אב תרס"ד, מרחובות: ההכרעה בין שיתוף הקניין לבין זכויות היחיד קשה מאוד. באבידה אחרי ייאוש הכריעה התורה לצד השיתוף, שגם בו יש גרעין טוב. באותה אגרת הרב קוק מתאר את פועלי מכרות הפחם: העשיר אינו מוציא כסף לשפר את המנהרה גם כשחייהם מתקצרים, ולכן צריך "לדאוג בעד חיי העובדים, החומרי והמוסרי". ועוד: מידות החסידות שאינן חובה ייצאו בעתיד "מרשות היחיד לרשות הרבים", ככל שהאנושות תתרומם.

"והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושלך שלך", ובין הגבלת זכיות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט"

כרך א', אגרת צ: לר' בנימין מנשה לוין ולר' משה זיידל, בי"ז בשבט תרס"ה, מיפו: המלאכות הכבדות נעשות תמיד בידי מי שמצבו מכריח אותו - אם לא על פי חוק, אז מתוך דאגת קיומו. הצורך בעבודה כזו הולך ומתמעט עם התפתחות התעשייה, שבה האדם שולט יותר בכוחות הטבע.

"שזה הולך ומתקדם ע"י ההתפתחות של חרושת המעשה, שהאדם רודה על ידה ביותר בכחות-הטבע"

כרך א', אגרת קעח: לר' בנימין מנשה לוין, בז' בטבת תרס"ט, מיפו: על צערו של לוין בעניין האנרכיסטים היהודים. כשיתגלה שכל חלק טוב שבאנרכיה נמצא בשלמות ביהדות, תקיף האורה הישראלית גם אותם. כל שיטה מושכת אנשים בצד הטוב שבה, ולכן יש למצוא את ניצוצי האורה בכל שיטה.

"כל שיטה שבעולם אינה צדה נפשות בצד הרע והשפל שבה כ"א בצד הטוב וניצוצי האורה שבה"

הפועלים והעבודה העברית

הישוב החדש נזקק לפועלים יהודים, אבל הפועל הערבי היה זול יותר, ורבים מן הפועלים הצעירים היו רחוקים מן הדת. הרב קוק חוזר לשאלה הזאת מתרע"ב עד תרפ"ד (1911-1924). על כך גם הפרשה "שאלת הפועלים והעבודה העברית" (ראו בפרשת שאלת הפועלים והעבודה העברית (תרע"ב-תרפ"ד)).

כרך א', אגרת קלט: לאגודת 'קהלת יעקב', בכ"א באייר תרס"ח: הגיע הזמן שיראי ה' יצאו "לכבש את העולם המעשי" בארץ ישראל, לא במריבות אלא בפעולות חיוביות, ויבנו מקורות פרנסה לבני תורה בעבודה ובבניין.

"לבנות ולכונן מקורות לפרנסה ולכלכלה, ע"י עבודה ובנין, לרוב בני תורה ביחוד"

כרך ב', אגרת תז: לר' אברהם יעקב סלוצקי, בג' בשבט תרע"ב: הדעות והמעשים הקיצוניים של הפועלים הצעירים הם הגורם העיקרי לקושי, אבל יש גם שאלה כלכלית: האיכר דחוק, והפועל העברי יקר מן הערבי. הרב קוק מציע להכשיר לעבודה גם יושבי ערים, ובהם בני ישיבות שנדחקים לקבל פרס חודשי. משפחת פועל בינונית אינה צריכה יותר מאלפיים פרנק כדי להתבסס.

"כי סוף כל סוף מצבו של האכר הוא בכללו דחוק, והפועל העברי עולה לו ביוקר, בשעה שהפועל הערבי הוא עולה בזול"

כרך ב', אגרת תקמד: לוועד הזמני של 'אגודת ישראל', בה' בסיון תרע"ג: שאלת הפועלים הנאמנים היא דרך ישרה להרים את ערך האגודה בארץ. הרב קוק מציע להקים חוות פועלים דתית, ומספר שחברת 'אגודת נטעים' הבטיחה עבודה לחמש מאות פועלים צעירים, אם האגודה תממן את צורכיהם הרוחניים.

"נוכל לתן עבודה לחמש מאות פועלים צעירים"

כרך ד', אגרת אעב: קול קורא אל כל בית ישראל, וביחוד לאיכרים ולכורמים, בי"ט במרחשון תרפ"א: העולים הצעירים באים בלי כלום, מלבד אהבת הארץ וכוח שריריהם. האיכרים חייבים לקבלם לפועלים קבועים במושבות, ועם העין הטובה כלפי השכנים הערבים, "שלא להתעלם מבשרנו".

"נתינת עבודה בעין-יפה, בלא אמתלאות בלא השתמטות"

כרך ד', אגרת אצא: המלצה מי' באדר שני תרפ"א על בית החרושת למשקה מבריא של ר' משה נתן רוטמן ביפו: לפי התקנות שאישר בית הדין, לכל הפועלים תהיה אחרי שנה זכות שווה לזכות בעל המפעל. הרב קוק קורא לקנות את המשקה, לפיתוח התעשייה בארץ ולפרנסת הפועלים.

"יש הזכות השלמה לכל הפועלים והעובדים בבית-החרושת (אחרי שנה) שוה"

כרך ד', אגרת ארמב: לעורך עיתון פועלים, בט"ו בתמוז תרפ"ד, בניו יורק: הרב קוק שמח במאמרים שמלמדים את הפועלים שמצבם המוסרי והחומרי תלוי בשמירה על הרכוש הרוחני המשותף - התורה, המצוות והאמונה.

"שמצב המוסרי והחמרי של העובד בישראל, הטבתו היא מותנה בהגנתו הנאמנה על הרכוש הרוחני המשותף שלנו"

לקנות מתוצרת הארץ

פרנסת המושבות נשענה על מכירת היין, האתרוגים ושאר הפירות. הרב קוק קורא לקנות דווקא מן הישוב היהודי, ונלחם בלעז על כשרות התוצרת, שפגע במסחר.

כרך א', אגרת כג: להרב יהודה ליב קארעץ, בי"ג באלול תרס"ה: ראוי לקנות אתרוגים מן הגנות של האיכרים היהודים. כשקונים מן הסוחרים, שקונים מן הערבים, הכסף אינו מגיע לעובדי האדמה היהודים.

"לא ליד אחינו העמלים בזעת אפם לעבוד את אדמת קדשנו"

כרך א', אגרת עה: למר זאב גלוסקין, בי"ב באייר תרס"ז: הרב קוק מעביר את תלונת אגודת הכורמים ברחובות נגד הסינדיקט של היקב הכללי, ומבקש תשובה, לפשרה או לדין תורה.

"שהם באים בקובלנא על הסינדיקט של היקב הכללי"

כרך א', אגרת קו: להרב נפתלי הכהן אדלר, הרב הראשי בלונדון, בכ"ט בטבת תרס"ח: הרב קוק ממליץ על יין אגודת הכורמים ברחובות. האיכרים בונים את הארץ בכוחם ולא מנדבות, ואחד מחבריהם פתח בלונדון בית מסחר ליין האגודה.

"בכחם ואונם, בדרך הגון ומכובד"

כרך א', אגרת קס: קול קורא לרבני ישראל ולראשי הקהילות בגולה, בתרס"ח: מכירת היין עומדת בראש מקורות הפרנסה של הישוב. הרב קוק מבקש מגדולי ישראל לחזק את הישוב החדש ואת אגודת 'שומרי תורה', שקנתה יקב ברחובות לעשיית יין כשר.

"למכירת היין, העומד בראש לכל מקורי הפרנסה"

כרך א', אגרת שלג: להרב חיים ברלין, בה' בניסן תר"ע: בית הדין בירושלים אסר את הסבון של בתי החרושת היהודיים, ובייחוד של קודרנסקי בבן שמן. הרב קוק ביקר במפעל וראה שהכול כשר, וכותב שאיסורים בלי יסוד מחריבים את ישוב הארץ.

"הכרזות איסורים שאין להם מקום כלל"

כרך ב', אגרת תקד: לד"ר זגורודסקי, בראש חודש אדר ראשון תרע"ג: הרב קוק מוכן לפרסם מודעות לטובת החלב היהודי, ובלבד שכל החלב היהודי יהיה כשר.

"לחזק את הענף הכלכלי הזה בידי אחינו"

כרך ב', אגרת נוספות י: תקנון אגודת 'שבח הארץ', בט' בשבט תרע"ג, בפתח תקווה: מטרת האגודה להרחיב את הישוב על ידי הרחבת המסחר ביבול הארץ, ולהסיר את הלעזים על כשרותו. על התקנון חתומים הרב קוק ושלושה רבנים נוספים.

"מטרתה להרחיב את הישוב הארץ-ישראלי"

כרך ב', אגרת תקכא: למערכת 'המוריה', בי"ז באדר שני תרע"ג: 'שבח הארץ' אינה עוסקת רק במסחר של חבריה, אלא מגינה על כל סחר הארץ מפני מוציאי הלעז. האתרוגים הם רק ענף אחד מעבודתה.

"כי-אם להגן על סחר ארצנו הקדושה בכלל"

פרנסה, הלוואות וריבית

כרך א', אגרת קעז: קול קורא ליושבי המושבות, בראש חודש טבת תרס"ט, לקראת שמיטת תר"ע: היהודים מעטים בארץ, ופרנסת הישוב תלויה במסחר. לכן אי אפשר לשבות שנה שלמה בלי להרוס את הישוב, ויש לסמוך על היתר המכירה.

"וכל עיקר פרנסת הישוב בנויה על משא-ומתן של מסחר-היין ויתר תבואת-הארץ"

כרך א', אגרת רלד: לאגודה לקניית קרקעות בביאליסטוק, בכ"א במרחשון תר"ע: הסכום של שנים עשר אלף פרנק להתיישבות משפחה הוא מלבד מחיר הקרקע, ואין לחשוב שיעלה פחות. בהתיישבות של רבים יש חיסכון, אבל יש גם הוצאות ציבוריות.

"אבל לעומת זה הלא עולה הוצאה ציבורית"

כרך א', אגרת כו: לוועד המושבה רחובות, בז' בתשרי תרס"ו: בכל הלוואה בין יהודים יש לצרף שטר עסקה, או לפחות לכתוב שהעסק נעשה על פי היתר עסקה, כמו שעשו בבנק ביפו.

"ודבר זה אין ראוי להיות קטן בעיני מנהלים עסקים כלליים"

כרך ב', אגרת תסא: לר' יקותיאל מנקביץ, בכ"ה בתשרי תרע"ג: מנהל הבנק הציע להלוות את הכסף בריבית, בהיתר עסקה. הרב קוק מעדיף קופת גמילות חסדים, שהיא מצווה קבועה לדורות.

"כמה רחוק הדבר מלהיות קדוש, ונחשב לזכות ולמצוה קבועה לדורות"

כרך ג', אגרת תשמג: להרב זלמן פינס, בכ"ד במרחשון תרע"ו, מסנט גאלן: יעקב אבינו תיקן מטבע, שווקים ומרחצאות בשכם (שבת לג ב), כדי להראות שמי שעוסק בתורה יכול לעסוק יפה גם בעסקי העולם.

"ובא יעקב איש יושב אהלים ונתן סימן שהוא מתקן גם מטבע שוקים ומרחצאות"

מה מלמדות האגרות

פרנסה היא חלק מבניין הארץ. יראי ה' צריכים "לבנות ולכונן מקורות לפרנסה ולכלכלה" (כרך א', אגרת קלט).

עבודה לאחים. "נתינת עבודה בעין-יפה, בלא אמתלאות בלא השתמטות" (כרך ד', אגרת אעב).

לקנות מן הישוב. כשקונים מן הסוחרים, הכסף אינו מגיע "ליד אחינו העמלים בזעת אפם לעבוד את אדמת קדשנו" (כרך א', אגרת כג).

למצוא את הטוב שבכל שיטה. גם בשיתוף הקניין "נמצא גרעין טוב" (כרך א', אגרת פט), ו"כל שיטה שבעולם אינה צדה נפשות בצד הרע והשפל שבה" (כרך א', אגרת קעח).

חסד עדיף על ריבית. קופת גמילות חסדים עדיפה על הלוואות בהיתר עסקה (כרך ב', אגרת תסא).

הרב שלמה אבינר על הנושא

"פרנסה בארץ מכספי חוץ לארץ" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: האם ראוי לגור בארץ ישראל ולהתפרנס מכספים שהורווחו בחוץ לארץ, לפי ה"אבני נזר". (מקור: מתוך ספרי הרב)

"מוסר תשלומים ומוסר עבודה" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: תשלום חוב ותשלום הוגן לעובד הם חובה קדושה ככל מצווה, וזלזול בהם הוא חילול ה'. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"עבודת האדמה - ברכה ולא קללה" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: האם עבודת האדמה, והעבודה בכלל, היא קללה? מה באמת כתוב בתורה, ומה הוא פירושה המעוות. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"קדושת העבודה בארץ ישראל" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: בגלות אין קדושה במלאכה, ובארץ ישראל יש לה קדושה מכוח מצוות יישוב הארץ - במדרגות. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"לחקלאי המתייאש" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: שאלה ותשובה לחקלאי שענפו קורס והוא בקושי מתפרנס. (מקור: מתוך ספרי הרב)

""ואספת דגנך" - תורה ומלאכה בארץ ישראל" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: מחלוקת רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי על תורה ומלאכה, וההבדל בין חוץ לארץ לארץ ישראל. (מקור: מתוך ספרי הרב)

האגרות שבנושא

24 האגרות שבנושא, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם תקציר קצר. הנוסח המלא - באתר ובחוברת המלאה

כרך א', אגרת כג הרב יהודה ליב קארעץ · י"ג אלול תרס"ה - יפו

הרב קוק מאשר שהאתרוגים מן המושבות שעליהם נתן הכשר נבדקו ואין בהם חשש הרכבה, וההשגחה עליהם בידי תלמיד חכם ירא שמים. הרב קוק מעודד לקנות אתרוגים דווקא מגנות של חקלאים יהודים, כדי שהכסף לא ילך לסוחרים ולערבים, ולחזק את יישוב הארץ.

כרך א', אגרת כו ועד המושבה רחובות · ז' תשרי תרס"ו - יפו

הרב קוק מייעץ לוועד להתפשר עם אדם שהלווה להם, ומזהיר שבכל הלוואה בין יהודים יש לצרף שטר עסקה או לציין שהעסק נעשה "על פי היתר עסקה", כדי להימנע מאיסור ריבית. אם לא יתפשרו, יכתבו לו את פרטי העניין והרב קוק יפסוק על פי דין תורה.

כרך א', אגרת עה מר זאב גלוסקין · י"ב אייר תרס"ז - יפו

הרב קוק מעביר תלונה של אגודת הכורמים ברחובות נגד הסינדיקט של היקב הכללי, ומבקש תשובה, אם לפשרה ואם לדין תורה. הרב קוק מצר על כך שיש המרחיקים את הרבנות מענייני היישוב מתוך פחד מהשפעתה, וכך מונעים מן היישוב כוח פועל חשוב.

כרך א', אגרת פט ר' משה זיידל · כ"א מנחם אב תרס"ד - רחובות

הרב קוק כותב מרחובות על התקווה לחיים בריאים ושלמים בארץ, באיחוד הטוב שבדרכי האבות והבנים. לדבריו הצמא לדבר ה' בדור יתרפא רק בהשפעת התורה בלשון שהצמאים מכירים. הרב קוק מעודד צעירים ללמוד את החלק המוסרי והעיוני שבתורה (חובות הלבבות) בהדרגה ובקביעות. בהמשך הרב קוק מתייחס לשאלות: הבנת התורה דרך השקפה כללית, איסור דעות רעות מפני הנזק החברתי, והסבר לחופשיים שקיום האומה תלוי בתורה, תוך לימוד זכות על "אנוסים".

כרך א', אגרת צ ר' בנימין מנשה לוין ור' משה זיידל · י"ז שבט תרס"ה - יפו

הרב קוק משיב על שאלות במחשבה. הרב קוק מסביר שדרישת הלכות דעות אינה פלפול של קושיה ותירוץ, אלא הרחבת השקפות כלליות, ושאת הפרטים המעשיים בדיני נפשות היו מכריעים בתי הדין בשעתם. הרב קוק דן בעבדות ככורח טבעי שהולך ופוחת עם התפתחות התעשייה, בייחודו של כנען, בדאגה לרווחניות העבד, בטעם איסור שעטנז דווקא בצמר ופשתן, ובבחירה אצל בעלי חיים.

כרך א', אגרת קו הרב הראשי ד"ר נפתלי הכהן אדלר, אב בית דין לונדון · כ"ט טבת תרס"ח - יפו

הרב קוק ממליץ לפני הרב אדלר על יין אגודת הכורמים במושבה רחובות, שנעשה בכשרות מלאה, כולל קיום המצוות התלויות בארץ וכשרות לפסח. האיכרים בונים את הארץ בכוחם ולא מתמיכות, ואחד מחבריהם פתח בית מסחר ליין בלונדון. הרב קוק מבקש מהרב אדלר לתמוך בהם תמיכה רוחנית.

כרך א', אגרת קלט אגודת 'קהלת יעקב' · כ"א אייר תרס"ח - יפו

הרב קוק מברך את האגודה על מטרתה. לדבריו הגיע הזמן שיראי ה' 'יכבשו' את העולם המעשי בארץ ישראל, לא בריבים ובשלילה אלא בפעולות חיוביות: בניית מקורות פרנסה לבני תורה בעבודה ובבניין. כך יוכלו המצוינים להישאר באוהל התורה, ואורח חייהם, שמשלב תורה עם בניין הארץ, יהיה מופת לישוב החדש.

כרך א', אגרת קס רבני ישראל וראשי הקהילות בגולה · (תרס"ח, יפו)

הישוב המעשי בארץ נשען על מכירת היין, אבל עשירים יראי שמים אינם קונים את יין ארץ ישראל. בשנה שעברה נעקרו כרמים בגלל משבר המכירה. הרב קוק קורא לגדולי ישראל לעודד את קניית היין המשובח של הארץ, לחזק את הבונים ולקשר את העם לישוב החדש.

כרך א', אגרת קעז יושבי המושבות · ר"ח טבת תרס"ט - יפו

קול קורא לקראת שמיטת תר"ע. אי אפשר לקיים שמיטה כהלכתה בלי להרוס את הישוב, מפני מיעוט היהודים ומפני שהפרנסה תלויה במסחר. לכן, כמו בשמיטות הקודמות, יש לסמוך על היתר המכירה כהוראת שעה.
הטעמים: רבים סוברים ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן, הקרקע שייכת למלך, ויש ספק במניין השנים. אף שאין בכל טעם לבדו כדי להתיר, יחד ובשעת הדחק הם מתירים. המלאכות האסורות מן התורה ייעשו בידי נכרים. הרב קוק מבקש מכולם לחתום על הרשאה למכירה, גם מן המהדרים.

כרך א', אגרת קעח ר' בנימין מנשה לוין · ז' טבת תרס"ט - יפו

הרב קוק מתייחס לצערו של לוין על אנרכיסטים יהודים: כשיתגלה שכל חלק טוב באנרכיה נמצא בשלמות בטהרת הישראליות, תקיף האורה הישראלית גם את 'האנרכיסטים שלנו'. כל שיטה צדה נפשות בצד הטוב שבה, ולכן יש למצוא את ניצוצי האור בכל שיטה. בעניין סירכות הריאה: הספרדים בארץ מחמירים כבית יוסף, ויוצאי מרוקו מתירים בנפיחה, דרך שקרובה יותר לתלמוד. אצלם הטבח שוחט והחכם רק בודק, וזה נכון יותר, כי לא ראוי שאיש רוחני יעסוק דרך קבע בהמתת בעלי חיים. בסוף הרב קוק שואל על עבודתו הספרותית של לוין, על 'התחכמוני' ועל האגודה.

כרך א', אגרת רלד אגודה לקניית קרקעות בארץ ישראל, ביאליסטוק · כ"א מרחשוון תר"ע - יפו

הרב קוק מבהיר שהסכום של 12,000 פרנק להתיישבות משפחה הוא בנוסף למחיר הקרקע (כ־1,500 פרנק למשפחה). אין לחשוב שיעלה פחות: אף שבהתיישבות רבים יש חיסכון, יש גם הוצאות ציבוריות.

כרך א', אגרת שלג הגאון ר' חיים ברלין · ה' ניסן תר"ע - יפו

בית הדין בירושלים אוסר את הסבון של בתי החרושת היהודיים, ובמיוחד של קודרנסקי ב'בן שמן'. הרב קוק ביקר במפעל וראה שהכול כשר, והעמיד משגיח. הכרזת איסור בלי יסוד מחריבה את ישוב הארץ. בעלי המפעל נוסעים לירושלים, והרב קוק מבקש לקבלם יפה ולבטל את האיסור.

כרך ב', אגרת שצב ר' אברהם יעקב סלוצקי · י"ד תשרי תרע"ב - יפו

הרב קוק אינו רוצה 'לחטטי' בפשעי ישראל. העיקר הוא העתיד, ובדרך שלום. התביעות העיקריות: א. פועלים לא יחללו שבת ויום טוב. ב. בבתי הספר תשרור רוח הדת, ולא ילמדו כתבי הקודש בגילוי ראש. ג. הפרדה בין בנים לבנות. ד. התנ"ך לא יילמד לפי ביקורת המקרא. על בית מדרש למורים ולמורות: יש התחלה אצל ד"ר אויערבך ו'תחכמוני'. כדאי לעודד עליית פועלים צעירים דתיים־לאומיים, ולייסד במה ספרותית דתית־לאומית.

כרך ב', אגרת תז ר' אברהם יעקב סלוצקי · ג' שבט תרע"ב – יפו

החינוך הדתי בארץ נשען על 'תחכמוני' בעיר ועל תלמודי התורה במושבות של האגודה מפרנקפורט. ההתחלה היא 'יותר מחצי הכלי', אבל צריך לאחד את שתי האגודות לפני קול קורא כללי. יש להילחם ב'יהודים בלי יהדות' של הגימנסיה, ועם זאת לשמור על אחדות המתיישבים. הרב קוק אינו מוסר מידע שלילי על אחים, אבל הגימנסיה ידועה בלאומיות בלי דת, בחינוך מעורב, בגילוי ראש ובביקורת המקרא – 'דגלה של יון העתיקה'. על הפועלים: יש להכשיר פועלים מבני הארץ, וכ־2,000 פרנק מספיקים למשפחה. נוסדה 'אגודת התרבות הישראלית', ויש תוכנית לכתב עת.

כרך ב', אגרת תסא הגביר יקותיאל מנקביץ · כ"ה תשרי תרע"ג – יפו

מנהל הבנק סירב לתוכנית של מנקביץ, אבל אפשר להקים את המוסד גם בלי הבנק. קופת גמילות חסדים עדיפה בהרבה על הצעת המנהל להלוות בריבית בהיתר עסקה, כי גמילות חסדים היא מצווה קבועה לדורות.

כרך ב', אגרת תקד ד"ר זגורודסקי · א' דראש חודש אדר ראשון תרע"ג

בעניין החלב היהודי: תיקון השומרים נעשה בהסכמת הרב קוק עוד לפני שידע על החלב מעקרון, וממילא זה לא יספיק לדרישה. הרב קוק מוכן לצאת בפרסום לטובת החלב היהודי, ובלבד שכל החלב יהיה כשר, וגם בבן שמן יחלבו בשבת על ידי נכרי, כמו בעקרון.

כרך ב', אגרת תקכא מערכת 'המוריה' · י"ז אדר שני תרע"ג – יפו

מטרת אגודת 'שבח הארץ' אינה רק מסחר של חבריה, אלא הגנה על כל סחר הארץ מפני מוציאי לעז. התבואה בכללה כשרה, והאגודה תשפיע גם על המיעוט שאינו מקפיד, כדי שלא יהיה מקום לחשד. האתרוגים הם רק ענף אחד מעבודתה.

כרך ב', אגרת תקמד הוועד הזמני של 'אגודת ישראל' · ה' סיון תרע"ג – יפו

שאלת הפועלים הדתיים היא דרך ישרה להרים את ערך האגודה בארץ. הרב קוק מצרף מכתב מהצעירים הדתיים בפתח תקווה, ומציע להקים חוות פועלים דתית. עם 'אגודת נטעים' אפשר לתת עבודה לחמש מאות פועלים צעירים, אם האגודה תממן את הצד הרוחני: מורה, בית מדרש וספרים. יש התעוררות להקים פרבר דתי כעין תל אביב.

כרך ב', אגרת תקמו הרב יעקב בר"י לווינזון ורבני שיקגו · י"א סיון תרע"ג – יפו

הרב קוק שמח בהתעוררות רבני שיקגו לבניין הארץ, ומציע כמה תחומים. אפשר להושיב כעשר משפחות של תלמידי חכמים על הקרקע בפתח תקווה, בתמיכה או בהלוואה לעשר שנים. אפשר לממן את הצד הרוחני של חמש מאות פועלים צעירים דרך 'אגודת נטעים'. ואפשר לממן מקוואות, תלמודי תורה, שוחטים ונסיעות לחיזוק הדת במושבות. העלייה מכל הצדדים היא 'אתחלתא דגאולה'.

כרך ב', אגרת נוספות י תקנון אגודת 'שבח הארץ' · ט' שבט תרע"ג – פתח תקווה

מטרת האגודה: להרחיב את הישוב על ידי הרחבת המסחר ביבול הארץ, להסיר לעזים ולתקן את הכשרות. סניף שלה הוא אגודת האתרוגים הכשרים, ותתקיים תעמולה קבועה גם דרך 'אגודת ישראל'. חתומים: הרב קוק, הרב ציטרון, הרב מירקין והרב ד' הלוי עפשטיין.

כרך ג', אגרת תשמג הרב זלמן פינס · כ״ד מרחשוון תרע״ו – סנט גאלן

על ההצעה להוציא שבועון: יעקב תיקן 'מטבע, שווקים ומרחצאות' בשכם, כדי להראות שתלמיד חכם יכול לעסוק בעסקי העולם; וכך גם רשב״י. אבל יש עיכובים: חולשתו, מעט השקידה שנשארה לו כנחמה בגלות, מחסור בכותבים, הוצאות ורישיון. בהערה: בית החולים בירושלים עומד להיסגר, והרב קוק מבקש עזרה.

כרך ד', אגרת אעב אל כל בית ישראל ובייחוד לאיכרים ולכורמים · י״ט מרחשון תרפ״א

'דגל ירושלים' הורם בשעת הצהרת בלפור: יש כוח כביר בתחייה החילונית של 'ציון', שמטרתה המדינה, אבל בלי אור הקודש לא תגיע לתעודתה, ומגמת הקודש אינה רק המדינה אלא 'כסא ה' אשר בירושלים'. עכשיו העולים הצעירים, שאין להם כלום מלבד אהבת הארץ וכוח שריריהם, צריכים עבודה: 'וחי אחיך עמך'. האיכרים חייבים לקבלם כפועלים קבועים, 'בלא אמתלאות'. עם העין הטובה לשכנינו הערבים, 'שלא להתעלם מבשרנו', בפרט מפליטי חרב.

כרך ד', אגרת אצא המלצה על בית החרושת למשקה מבריא של ר' משה נתן רוטמאן, יפו · י' אדר שני תרפ״א

לפי התקנות שאישר בית הדין ביפו, כל הפועלים בבית החרושת יהיו לאחר שנה שותפים שווים עם הבעלים. הרב קוק מחזק את המפעל וקורא להשתמש במשקה, לפיתוח התעשייה בארץ ולפרנסת הפועלים.

כרך ד', אגרת ארמב עורך עיתון פועלים · ט״ו תמוז תרפ״ד – ניו יורק

שמחה על העיתון ועל מאמריו: ההכרה שהטבת מצבו המוסרי והחומרי של הפועל תלויה בהגנה על הרכוש הרוחני המשותף – התורה והמצוות, שבו 'לא נכר שוע לפני דל' – ראויה ליישר כוח, בפרט בימי 'ההשכלה השטחית'.